

Sławomir Ropiak

Pieśni o świętych oraz rozmaite i przygodne w polskich warmińskich śpiewnikach drukowanych w latach 1858-1924

Studia Warmińskie 37/2, 347-370

2000

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

PIEŚNI O ŚWIĘTYCH ORAZ ROZMAITE I PRZYGDONE W POLSKICH WARMIŃSKICH ŚPIEWNIKACH DRUKOWANYCH W LATACH 1858–1924

Treść: Wstęp. — I. Pieśni maryjne. — II. Pieśni ku czci Świętych Aniołów — III. Pieśni o Świętych Pańskich. — IV. Suplikacje i pieśni pokutne. — V. Pieśni o dobre urodzaje. — VI. Pieśni w każdy utrapieniu. — VII. Pieśni na poszczególne pory dnia. — VIII. Pieśni o Opatrzności Bożej. — IX. Pieśni rozmaite i katechizmowe. — X. Pieśni ślubne. — XI. Pieśni pogrzebowe. — XII. Pieśni o rzeczach ostatecznych. — Zakończenie. — Zusammenfassung.

WSTĘP

W 2. połowie XIX i na początku XX w. na Warmii funkcjonowało wiele śpiewów o świętych i różnych okolicznościowych pieśni związanych z codziennym życiem chrześcijańskim. Celem niniejszego opracowania jest poszerzenie wiedzy o tych pieśniach w oparciu o śpiewniki warmińskie w języku polskim¹. Śpiewy są omówione według układu i terminologii używanej w tamtym okresie czasu. Podstawą źródłową pracy są drukowane zbiory pieśni bez nut i jedno opracowanie organowe². Przy porównaniach w pracy niekiedy odwoływano się do ówczesnych polskich³ i niemieckich⁴ śpiewników.

¹ Śpiewniki zostały opracowane w: S. Ropiak, *Katolickie śpiewniki polskie drukowane dla diecezji warmińskiej w latach 1856–1924*, SW XXIX (1992), s. 155–195.

² *Katolicki Kancynał czyli Zbiór pieśni kościelnych na cały rok wybranych z ksiąg przez cenzurę duchowną aprobowanych*. Wydanie dla Warmii. Zestawił X. W. Barczewski, Winterberg (1898); *Wybór pieśni nocacy tajemnicę Chrystusa Pana i Najświętszej Matki Jego i niektórych świętych opiekow głoszący*, Olsztyn i Olsztynek 1858; *Zbiór pieśni nabożnych dla wygody pobożnych katolików, za pozwoleniem Zwierzchności Duchownej*. Wydanie drugie, poprawione i pomnożone. Sztum 1866; *Zbiór pieśni nabożnych dla wygody pobożnych katolików, ułożony za rozkazem najprzewielebniejszego Ks. Biskupa Warmińskiego*, Wydanie trzecie, poprawione i pomnożone Brunsberga 1885; *Zbiór pieśni nabożnych śpiewnik Dyecezyi Warmińskiej*. Ułożony za rozkazem najprzewielebniejszego Ks. Biskupa Warmińskiego. Wydanie czwarte z dodatkiem modlitew, Brunsberga 1900; *Zbiór pieśni i modlitw dla Dyecezyi Warmińskiej Za rozporządzeniem Najprzewielebniejszego Ks. Biskupa Augustyna*. Wydanie piąte, Brunsberga 1914; *Zbiór pieśni i modlitw dla Dyecezyi Warmińskiej Za rozporządzeniem Najprzewielebniejszego Ks. Biskupa Augustyna*. Wydanie szóste, Brunsberga 1922; *Melodie do Zbioru ułożone do grania na organach do śpiewnika kościelnego Djecezyi Warmińskiej harmonizował Józef Klatt organista w Gietrzwałdzie*, Olsztyn 1924.

³ *Melodye do Zbioru pieśni nabożnych katolickich dla użytku kościelnego*. Ułożone do grania na organach i śpiewania na cztery głosy przez Józefa Ma z u r o w s k i e g o, Lipsk 1871; *Szczeble do nieba czyli zbiór pieśni z melodyami w Kościele Rzymsko-Katolickim od najdawniejszych czasów używa-*

I. PIEŚNI MARYJNE

Duża ilość świąt w ciągu roku liturgicznego ku czci Najświętszej Maryi Panny, popularne sanktuaria maryjne w diecezji oraz szczególne nabożeństwo ludności warmińskiej do swojej Patronki — to główne przyczyny bogatego repertuaru maryjnego w drukowanych śpiewnikach. Ogólnie warmińskie śpiewniki zawierały 64 nabożne pieśni maryjne⁵. Poniżej zamieszczamy tabelę ilustrującą pieśni w poszczególnych śpiewnikach. Cyfry w kolumnach podają ilość zwrotek.

Incipity pieśni maryjnych	OŚH 1858	Z.II 1866	Z.III 1885	Z.IV 1900	Z.V 1914 Z.VI 1922	MJK 1924	KKB 1898
<i>Anioł Gabryel w poselstwie przychodzi</i>	–	4	4	4	4	+	–
<i>Bądź Królowa pozdrowiona</i>	–	15	15	15	15	+	15
<i>Boga Rodzica Dziewica</i>	–	11	11	–	–	–	–
<i>Boskie serce zniewoliła</i>	–	–	–	6	–	–	–
<i>Chwała Bogu z wysokości</i>	–	–	10	10	10	–	–
<i>Ciebie na wieki wychwalać będziemy</i>	–	4	5	5	5	+	–
<i>Czystsza nad słońce</i>	–	4	4	4	4	–	–
<i>Dnia każdego Boga mego</i>	–	–	30	–	–	–	–
<i>Dobra noc Ci Pani święta</i>	–	–	9	–	–	–	–
<i>Gwiazdo jasności, Panno</i>	–	10	11	11	–	–	–
<i>Gwiazdo morza, któraś Pana</i>	–	–	6	6	6	+	–
<i>Gwiazdo nieba, któraś Pana</i>	6	–	–	–	–	–	6
<i>Honor Marya</i>	8	–	21	21	12	+	–
<i>Huczą lasy, szumią źródła</i>	–	–	4	4	4	+	–

nych, uskutecznił przez Teofila Klonowskiego, nauczyciela przy Królewskim Katolickim Nauczycielskim Seminarium w Poznaniu, T. 1–2, Poznań 1867; Śpiewnik zawierający pieśni kościelne z melodyjami dla użytku młodzieży szkolnej przez X. J. Siedleckiego zebrany. Wydanie siódme poprawione, Kraków 1918.

⁴ Gesangbuch für das Bisthum Ermland, Braunsberg 1855; Gesang- und Gebetbuch für das Bistum Ermland. Neu herausgegeben auf Anordnung des Hochwürdigsten Herrn Bischofs Andreas. Stereotyp-Ausgabe, Braunsberg 1908; Katholisches Gesang-Buch für das Bisthum Ermland. Aufl. 3, Braunsberg 1886; Orgelbegleitung zu dem katholischen Gesangbuche für das Bisthum Ermland bearbeitet von Franz Commer, Braunsberg 1877; Orgelbegleitung zu dem katholischen Gesangbuche für das Bisthum Ermland von Franz Commer, Neu bearbeitet von Paul Buhl, Braunsberg 1909.

⁵ Do bogatego repertuaru maryjnego w śpiewnikach warmińskich należały jeszcze: „Miejmy mocne zaufanie do Maryi”, Godzinki do Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny, różaniec do Matki Bożej i Litanie Loretańska. Śpiewy te są omówione osobno w: S. Ropiak, Msze, nieszpory i nabożeństwa w polskich warmińskich śpiewnikach drukowanych w latach 1858–1924, SW XXXVI (1999), s. 177–201.

Incipity pieśni maryjnych	OŚH 1858	Z.II 1866	Z.III 1885	Z.IV 1900	Z.V 1914 Z.VI 1922	MJK 1924	KKB 1898
<i>Idźmy, tulmy się jak dziatki</i>	–	–	6	6	6	+	–
<i>Już od rana rozśpiewana</i>	–	–	19	19	9	+	–
<i>Królowa Najjaśniejsza</i>	–	11	–	–	–	–	–
<i>Królowa Polski od Boga</i>	21	–	–	–	–	–	–
<i>Królowa Polski Syna Przedwiecznego</i>	16	–	–	–	–	–	–
<i>Kto chce Pannie Maryi służyć</i>	27	27	27	27	27	+	–
<i>Marya, Marya nad słońce</i>	–	–	7	–	–	–	–
<i>Marya Panna Elżbietę nawiedza</i>	–	4	4	4	4	–	–
<i>Matko niebieskiego Pana</i>	4	–	4	4	4	+	4
<i>Matko Różańca świętego</i>	–	4	4	4	4	–	4
<i>Matko Szkaplerza świętego</i>	–	–	5	5	–	–	–
<i>Nadziejo nas utrapionych</i>	5	–	–	–	–	–	–
<i>Najświętsza Panno, śliczna Marya</i>	–	15	15	15	–	–	–
<i>Niebieskich półków wielowładna</i>	7	–	–	–	–	–	–
<i>Niebieskiego dworu Pani</i>	–	3	–	–	–	–	–
<i>Nie opuszczaj nas</i>	–	–	7	7	7	+	7
<i>O Gospodzie uwielbiona</i>	7	7	7	7	7	–	6
<i>O Marya dobrotliwa</i>	–	–	4	–	–	–	–
<i>O Marya, Matko Boga</i>	–	9	10	10	10	+	10
<i>O Marya moja radość</i>	–	–	6	6	6	+	6
<i>O Przenajświętsza, Najpobożniejsza</i>	–	–	5	5	5	+	–
<i>Panno i Matko bez wszelkiej skazy</i>	13	–	–	–	–	–	–
<i>Panno nad chóry Anielskie</i>	–	8	8	–	–	–	–
<i>Panno Święta, my sieroty</i>	–	–	11	11	–	–	11
<i>Perto droga, cna Paniienko</i>	–	15	15	15	–	–	–
<i>Perto droga, Matko Boga</i>	–	15	–	–	–	–	–
<i>Przedziwna Boga Rodzico</i>	7	–	–	–	–	–	–
<i>Przez czyścowe upalenia</i>	6	6	6	6	6	+	6
<i>Salve Regina, zawitaj Królowa</i>	–	7	7	7	–	–	–

Incipity pieśni maryjnych	OŚH 1858	Z.II 1866	Z.III 1885	Z.IV 1900	Z.V 1914 Z.VI 1922	MJK 1924	KKB 1898
<i>Serdeczna Matko</i>	8	9	8	8	8	+	9
<i>Święta Panno Tyś nad wszystkie</i>	–	10	–	–	–	–	–
<i>Święta Panno tyś w Tursku</i>	9	–	–	–	–	–	–
<i>Ty, któraś pięknie dni skończyła</i>	–	–	14	–	–	–	–
<i>Wieczna obrońco ludzi</i>	–	–	15	–	–	–	–
<i>Witaj Gwiazdo morza, Matko</i>	–	7	–	–	+	+	–
<i>Witaj Jutrzenko rano powstajca</i>	12	–	–	–	–	–	–
<i>Witaj nieba i człowieka</i>	–	6	–	–	–	–	–
<i>Witaj nieba i nad feba</i>	7	–	6	6	6	+	6
<i>Witaj Pani, my poddani</i>	8	7	8	8	8	–	–
<i>Witaj święta i poczęta</i>	8	8	8	8	8	+	8
<i>Witam cię, witam Królowa</i>	–	–	11	–	–	–	–
<i>W pierwszym momencie</i>	–	4	4	–	–	–	–
<i>Wybrana najczystsza przed wieki</i>	–	16	–	–	–	–	–
<i>Wzięta do nieba Marya</i>	–	4	4	4	4	–	–
<i>Wziętaś do nieba najłaskawsza Pani</i>	–	–	10	10	–	–	–
<i>Zawitaj Cóрко Ojca Przedwiecznego</i>	12	12	12	12	7	+	–
<i>Zdrowaś Marya, Boga Rodzico</i>	–	–	12	12	12	+	12
<i>Zdrowaś Marya śpiewajmy</i>	–	–	14	–	–	–	–
<i>Ziemia ożyła, niebo tryumf grało</i>	–	5	5	5	5	+	–
<i>Z wyroków nieba Marya się rodzi</i>	–	4	4	4	4	–	–

Duże zróżnicowanie repertuaru maryjnego w drukowanych śpiewnikach pozwala nam zakładać istnienie jeszcze większej ilości pieśni maryjnych śpiewanych na Warmii⁶.

Tylko 4 pieśni były drukowane we wszystkich śpiewnikach: *O Gospodzie uwielbiona*, *Przez czyścówce upalenia*, *Serdeczna Matko* i *Witaj święta i poczęta*. Wydaje się, że nie przez przypadek te właśnie pieśni były stale w śpiewnikach. Pieśń *O Gospodzie uwielbiona* prawdopodobnie była śpiewana na tę samą melodię

⁶ Tę hipotezę potwierdza odmienny wykaz pieśni z pierwszej połowy XIX w. sporządzony na podstawie rękopisów. Por. I. K r a u s e, Regionalność melodii polskich pieśni religijnych na Warmii w I połowie XIX wieku, Lublin 1973 (mps pracy magisterskiej KUL), s. 133–140.

co pieśń na dni krzyżowe *Wielki Boże, patrząc z góry*, a więc popularność pieśni utwierdziła powszechnie znana melodia⁷. *Przez czyscowe upalenia* była powszechnie śpiewana przy zmarłym⁸, a pieśń *Witaj święta i poczęta* łączono w warmińskich śpiewnikach z dogmatem o Niepokalanym Poczęciu NMP ogłoszonym w 1854 r.⁹

Pieśń *Serdeczna Matko* z Z. II, s. 276 zakwalifikowano jako pieśń o Najświętszej Maryi Pannie Szkaplerznej¹⁰, OŚH podaje komentarz: *Pieśń o Najświętej Maryi Pannie w Obrazie swoim* [!] *Częstochowskim Cudowney* [!], w *Kościele Poznańskim u Bożego Ciała na Uroczystość Serca jej*. Z. III, s. 162, Z. IV, s. 175, Z. V, s. 117, Z. VI, s. 117 określają jako pieśń o Niepokalanym Sercu NMP¹¹.

Drugą popularną w śpiewnikach warmińskich pieśnią o Niepokalanym Sercu NMP była *Witaj Pani my poddani*. Śpiewano ją na melodię *Witaj Święta i poczęta niepokalanie*¹².

Tylko Z. II w swoim repertuarze nie miał pieśni do Matki Boskiej Różańcowej *Witaj nieba i nad feba*¹³. Dwie pieśni *Bądź Królowa pozdrowiona* i *O Marya, Matko Boga* drukowano we wszystkich śpiewnikach poza OŚH. Początkowo znana pieśń na Niepokalane Poczęcie NMP *Zawitaj Cóрко Ojca Przedwiecznego* prawdopodobnie pod koniec XIX w. traciła na popularności, skoro Z. V i Z. VI, s. 105 podawały tylko 7 zwrotek, a KKB wcale jej nie zawierał.

Boga Rodzica, Dziewica wydrukowana w Z. II, s. 261 przedrukowana została z toruńskiego śpiewnika *Pieśni mszalne, nieszporne i inne nabożne do chwały Boskiej służące dla chrześcian katolickich, 1860*¹⁴. Niechętny do umieszczania jej w śpiewniku ks. Kręcki ustąpił pod naciskiem cenzorów ks. Połomskiego z Pelplina i ks. Freislebena, którzy nalegali, by pieśń ułożona przez św. Wojciecha znalazła się w zbiorze. Ostatecznie w Z. II i Z. III *Boga Rodzica Dziewica* była podawana jako pierwsza w dziale pieśni maryjnych¹⁵. Archaiczny tekst próbowano przybliżyć wiernym przez podanie w przypisach wyjaśnień 15 trudniejszych słów. W dalszych

⁷ W Z. III proponowano śpiewać na melodię nr 415 ze śpiewnika: *Melodye do Zbioru pieśni nabożnych katolickich dla użytku kościelnego*. Ułożone do grania na organach i śpiewania na cztery głosy przez Józefa Ma z u r o w s k i e g o, Lipsk 1871, s. 190. Chyba się nie przyjęła skoro J. Klatt w swoim zbiorze nie zamieścił tej melodii, lecz kazał śpiewać na melodię *Wielki Boże, patrząc z góry*. Zob. MJK, s. 61.

⁸ W OŚH, s. 85 pieśń została poprzedzona tytułem: *Pieśń do NM Panny za Dusze w Czystu będące*. Z. III, s. 285, Z. IV, s. 235, Z. V i Z. VI, s. 227, MJK, s. 129 miały w dziale pieśni za zmarłych. Z. II, s. 281 i KKB, s. 86 zawierały w dziale pieśni maryjnych.

⁹ Zob. T. S i n k a, *Zarys liturgiki, Gościkowo – Paradyż* 1985, s. 126.

¹⁰ Obchód Matki Bożej Szkaplerznej istniał w całym Kościele już od 1726 r. — Tamże, s. 127.

¹¹ Wspomnienie o Niepokalanym Sercu NMP było znane we Francji w XVII w., propagowane przez św. Jana Eudesa († 1680). Dla całego Kościoła zostało ustanowione dopiero przez Piusa XII w 1944 r.

¹² Z. III, s. 189 odwoływał do melodii zawartej w *Melodyach Mazurowskiego* nr 421, s. 191, a więc *Witaj święta i poczęta niepokalanie*. Podobnie Klatt dał tylko odnośnik do tej samej melodii. Por. MJK, s. 58.

¹³ Pieśń tę śpiewano na melodię *Witaj święta i poczęta niepokalanie*. Zob. III, s. XIII oraz MJK, s. 58.

¹⁴ J. O b ł a k, *Stosunek niemieckich władz kościelnych do ludności polskiej w diecezji warmińskiej w latach 1800–1870, ZN KUL* 1960, s. 131.

¹⁵ Przy wydrukach w obu śpiewnikach zamieszczono komentarz: *Pieśń ta: Boga rodzica* jest to najdawniejsza pieśń polska przez św. Wojciecha złożona, którą przodkowie nasi już przed dziewięćset laty śpiewali, a którą duchowieństwo katedralne w Gnieźnie i po dziś dzień jeszcze śpiewa w każde święto i w każdą niedzielę przy grobie św. Wojciecha. Z. II, s. 261; Z. III, s. 171.

wydaniach śpiewnika *Zbiór pieśni nabożnych* zrezygnowano z druku tej starej pieśni.

Podobnie nie przyjęła się inna pieśń ze Z. III, s. 173 *Dnia każdego Boga mego*. Umieszczona jako druga w dziale pieśni maryjnych z nagłówkiem *Pieśń św. Kazimierza* nie była więcej wznawiana drukiem w śpiewnikach warmińskich.

We wszystkich wydaniach Z. II–VI drukowano pieśń na zwiastowanie Najświętszej Maryi Panny *Anioł Gabryel w poselstwie przychodzi*. Melodię do niej podał Klatt w MJK, s. 58. Była to popularna na Warmii melodia, gdyż na nią śpiewano jeszcze pieśni: *Czystsza nad słońce, Marya Panna Elżbietę nawiedza, Wzięta do nieba Marya oraz Z wyroków nieba Marya się rodzi*. Wszystkie te pieśni bezpośrednio związane były ze świętami maryjnymi i wykonywane podczas liturgii¹⁶.

Matko niebieskiego Pana była drukowana we wszystkich omawianych przez nas śpiewnikach warmińskich za wyjątkiem Z. II. MJK, s. 57 zawierał dwie wersje tej samej melodii *podług chorału pelplińskiego i Suplementu warmijskiego*. Na tę melodię śpiewano również pieśń *Matko Różańca świętego*¹⁷.

O Koronce NMP była długa 27-zwrotkowa pieśń, *Kto chce Pannie Maryi służyć*. Podawały ją wszystkie śpiewniki warmińskie za wyjątkiem KKB, co łatwo wytłumaczyć, gdyż pieśń ta nie była śpiewana podczas Eucharystii. Melodię z opracowaniem harmonicznym podał Klatt w MJK s. 59.

II. PIEŚNI KU CZCI ŚWIĘTYCH ANIOŁÓW

W warmińskich śpiewnikach było mało pieśni do świętych Aniołów. Najwięcej zawierał Z. III, który podawał 8 pieśni. Najmniej miały OŚH i KKB ograniczające się tylko do jednej pieśni o św. Aniele Strózu. Występowanie poszczególnych pieśni w śpiewnikach obrazuje tabela z ilością zwrotek.

Incipity pieśni maryjnych	OŚH 1858	Z.II 1866	Z.III 1885	Z.IV 1900	Z.V 1914 Z.VI 1922	MJK 1924	KKB 1898
O świętych Aniołach							
<i>Zawitaj wojsko nieogarnione</i>	–	21	21	–	–	–	–
O św. Aniele Strózu							
<i>Aniele, Strózu duszy</i>	–	–	3	–	3	+	3
<i>Cześć winną tobie, Strózu</i>	–	6	6	6	–	–	–
<i>Idź precz, nieszczęsny grzeszniku</i>	15	–	15	–	–	–	–

¹⁶ Zob. Z. III, s. XII–XIII.

¹⁷ W śpiewniku ks. Mazurowskiego również była notatka, by *Matko Różańca świętego* śpiewać na melodię *Matko niebieskiego Pana*. Zob. Melodye Mazurowskiego, jw., nr 521, s. 211.

Incipity pieśni maryjnych	OŚH 1858	Z.II 1866	Z.III 1885	Z.IV 1900	Z.V 1914 Z.VI 1922	MJK 1924	KKB 1898
O św. Aniołach Stróżach							
<i>Witajcie z nieba zeszani postowie</i>	-	-	9	9	9	+	-
O św. Gabryelu Archaniele							
<i>Wesołem sercem ku czci Najwyższemu</i>	-	6	6	6	-	-	-
O św. Michale Archaniele							
<i>Książę niebieski, święty Michale</i>	-	4	4	4	4	+	-
O św. Rafale Archaniele							
<i>Rafale święty, wielki Archaniele</i>	-	10	10	10	-	-	-

Charakterystyczne jest, że Z. III posiadał wszystkie znane w śpiewnikach warmińskich pieśni o św. Aniołach. Pozostałe śpiewniki podawały z tego repertuaru tylko niektóre pieśni.

Największą popularnością cieszył się kult św. Anioła Stróża, co miało odzwierciedlenie w trzech pieśniach: *Aniele Stróżu duszy, Cześć winną tobie Stróżu, Idź precz nieszczęśny grzeszniku*¹⁸. Kult św. Archaniołów Gabriela, Michała i Rafała był raczej związany tylko z liturgią, stąd mała różnorodność śpiewów im poświęconych. Omawiając pieśni o św. Aniołach należy zauważyć, że żadna z nich nie była powszechnie popularna w diecezji tak, by podawały ją wszystkie śpiewniki.

Na melodie *Zawitaj wojsko nieogarnionego*, którą znamy z pelplińskiego śpiewnika *Melodye Mazurowskiego*, śpiewano na Warmii jeszcze 3 pieśni *Cześć winną tobie Stróżu, Wesołem sercem ku czci Najwyższemu* i *Rafale święty, wielki Archaniele*¹⁹.

Zupełnie inną melodię niż chełmińska proponował Klatt do pieśni *Książę niebieski, święty Michale* (MJK, s. 65)²⁰. W Z. III, s. XIV proponowano *Witajcie z nieba zeszani postowie* śpiewać na melodię pieśni do Serca Pana Jezusa *Witaj krynico dobra wszelakiego* zawartej w *Melodyach Mazurowskiego*²¹. Klatt jednak podał zupełnie inną melodię w MJK, s. 141.

Aniele, Stróżu duszy, z pokorą błagam Cię opracowana została przez Klatta według *śpiewnika krakowskiego i Suplementu warmijskiego*²². Jedyne nam jest nieznaną melodię pieśni *Idź precz, nieszczęśny grzeszniku*.

¹⁸ Do liturgicznego kalendarza powszechnego wspomnienie Aniołów Stróżów wprowadził Klemens X w 1670 r. Zob. T. Sinka, jw., s. 131.

¹⁹ Zob. Z. II, s. 292-295; Z. III, s. XIV.

²⁰ *Melodye Mazurowskiego*, jw., nr 597, s. 218.

²¹ Tamże, nr 403, s. 179.

²² MJK, s. 66.

III. PIEŚNI O ŚWIĘTYCH PAŃSKICH

Oprócz pieśni ku czci Matki Boskiej i św. Aniołów, śpiewniki warmińskie zawierały bogaty repertuar pieśniowy o innych 39 świętych. Poniżej zamieszczamy tabelę zawierającą spis tych pieśni z ilością zwrotek w poszczególnych śpiewnikach.

Incipity pieśni maryjnych	OŚH 1858	Z.II 1866	Z.III 1885	Z.IV 1900	Z.V 1914 Z.VI 1922	MJK 1924	KKB 1898
O św. Andrzeju:							
<i>Ten, co najprzód uczniów Jana</i>	-	-	9	9	9	-	-
O św. Annie, Matce NMP:							
<i>Witaj Pani Matko Matki Jezusa</i>	-	8	8	8	8	+	8
O św. Antonim Padewskim:							
<i>Tryumfuj, niebo z gościa</i>	10	9	10	10	10	+	10
<i>Wielceś powinna Boska opatrności</i>	-	5	-	-	-	-	-
O św. Apolonii:							
<i>Apolonia dziewico, Chrystusa oblubienico</i>	-	5	5	5	+	-	
O św. Barbarze:							
<i>Barbaro święta, patronko konania</i>	-	15	-	-	-	-	-
<i>Barbaro święta, perło Jezusowa</i>	10	10	10	10	10	+	10
<i>Pozdrawiam Cię Panno Świąta</i>	6	-	-	-	-	-	-
O św. Benonie:							
<i>Wielki postronnych krajów Apostole</i>	6	-	-	-	-	-	-
O św. Cecylii:							
<i>Cecyljo Męczennico</i>	-	-	12	12	12	+	-
O św. Cyrylu i Metodym:							
<i>Święci Cyrylu, Metody</i>	-	-	11	-	-	-	-
O św. Elżbiecie:							
<i>Elżbieto święta, węgierska królowa</i>	-	-	4	4	-	-	-
O św. Franciszku Serafickim:							
<i>Gdy świat zepsuty w miękkości</i>	-	-	8	8	8	+	-
<i>W Imię Ojca Wszchemocnego</i>	-	-	32	-	-	-	-

Incipity pieśni maryjnych	OŚH 1858	Z.II 1866	Z.III 1885	Z.IV 1900	Z.V 1914 Z.VI 1922	MJK 1924	KKB 1898
O św. Franciszku Xawerym:							
<i>Zawitaj gościu długo pożądany</i>	-	-	12	-	-	-	-
O św. Izydorze:							
<i>Oraczu sławny, święty Izydorze</i>	-	-	14	14	14	14	14
<i>Święty oraczu dziwny Izydorze</i>	14	14	-	-	-	-	-
O św. Ignacym:							
<i>Ignacy święty od ognia nazwany</i>	10	-	-	-	-	-	-
O św. Jadwidze:							
<i>Zaczynjcie sławić Jadwigę</i>	-	-	10	10	-	-	-
O św. Jakubie Apostole:							
<i>Pochwalmy Boga naszego</i>	-	-	9	9	-	-	-
O św. Janie Chrzcicielu:							
<i>Aby nasz język i głos</i>	-	-	13	13	13	+	-
O św. Janie Nepomucenie:							
<i>Będąc ostawiony przez ludzkie języki</i>	-	-	6	-	-	-	-
<i>Ciebie chwalimy wiekiuisty Panie</i>	8	8	8	-	-	-	-
<i>Sławny cudami Nepomucki Janie</i>	-	7	-	-	-	-	-
<i>Witaj Janie z Bolesława</i>	-	20	19	20	20	+	20
O bł. Jędrzeju Boboli:							
<i>Wnieścież mu ołtarz</i>	-	-	7	-	-	-	-
O św. Józafacie:							
<i>Świętych cnót zbiorze</i>	-	14	-	-	-	-	-
O św. Józefie:							
<i>Ja wasz sercem jestem całym</i>	5	5	5	5	5	+	-
<i>Józefie opiekunie Boga w Ciele</i>	13	-	-	-	-	-	-
<i>O Józefie uwielbiony</i>	-	-	14	14	-	-	-
<i>Święty Józefie, Jezusa Piastunie</i>	-	6	6	6	6	+	6
<i>Szczęśliwy, kto sobie Patrona</i>	8	8	8	8	8	+	8
<i>Szczęśliwy, kto sobie Patrona (kaliski)</i>	24	-	-	-	-	-	-

Incipity pieśni maryjnych	OŚH 1858	Z.II 1866	Z.III 1885	Z.IV 1900	Z.V 1914 Z.VI 1922	MJK 1924	KKB 1898
O św. Katarzynie:							
<i>Ciebie wielbimy święta Katarzyno</i>	-	-	16	16	16	+	-
O św. Kazimierzu:							
<i>Przezacny święty Patronie</i>	-	-	8	-	-	-	-
O św. Łazarzu:							
<i>Co się stało przed laty</i>	42	-	-	-	-	-	-
O Maryi Magdalenie:							
<i>Marya Magdalena w świecie się kochała</i>	-	17	17	17	11	+	-
O św. Mikołaju Biskupie:							
<i>Niech będzie Bóg nasz pochwalony</i>	6	6	6	6	6	+	-
O św. Patronie:							
<i>Patronie święty od Boga wybrany</i>	-	-	3	3	-	-	-
O św. Pawle Apostole:							
<i>Wśród trosków, nieszczęść kolei</i>	-	-	9	-	-	-	-
O św. Piotrze Apostole:							
<i>Jeśli chcesz szukać Patrona</i>	-	-	9	9	9	+	-
O św. Piotrze i Pawle Apostołach:							
<i>Bóg wieczna światłość</i>	-	-	4	4	4	+	-
O św. Rochu:							
<i>Kochany w Bogu wielce Rochu</i>	5	5	-	-	-	-	-
<i>Wielce kochany w Bogu Rochu</i>	-	-	5	5	5	-	-
O św. Rozalii:							
<i>Przezacna księżna dziewica</i>	-	-	24	24	11	+	-
<i>Witaj różo bez ostrości</i>	-	10	-	10	10	+	-
O św. Sebastianie:							
<i>Sebastianie święty męczenniku</i>	-	9	-	-	-	-	-
O św. Stanisławie Biskupie:							
<i>Stanisławie Polski nasz Patronie</i>	8	-	-	-	-	-	-
<i>Wielki przed Bogiem klejnocie</i>	-	-	22	20	+	+	-

Incipity pieśni maryjnych	OŚH 1858	Z.II 1866	Z.III 1885	Z.IV 1900	Z.V 1914 Z.VI 1922	MJK 1924	KKB 1898
O św. Stanisławie Kostce:							
<i>Nowa jutrenko kraju sarmackiego</i>	-	-	10	10	-	-	-
O św. Szymonie i Tadeuszu:							
<i>My, którzy dzisiaj z Kościołem</i>	-	-	6	7	7	-	-
O św. Walentym Kapłanie i Męczenniku:							
<i>Święty Walenty przezacny kapłanie</i>	-	-	11	11	11	+	11
<i>Walenty prześlęogostawiony</i>	-	9	-	-	-	-	-
O św. Wawrzyńcu Męczenniku:							
<i>Różo z ogrodu Raju rozkosznego</i>	9	9	9	9	9	+	-
<i>Śławny imienia Boga miłośnika</i>	-	8	-	-	-	-	-
O św. Wincentym a Paulo:							
<i>Ojczy ubogich i sierot Patronie</i>	-	-	9	9	-	-	-
O św. Wojciechu Biskupie i Męczenniku:							
<i>Śławny w męczenników gronie</i>	-	-	11	11	10	+	-
O Wszystkich Świętych:							
<i>Racz być Chryste prześlęganym</i>	7	-	7	7	7	-	-

Powyższy wykaz pieśni jest ilustracją popularności kultu świętych w diecezji warmińskiej. Były bowiem w śpiewnikach warmińskich pieśni o świętych Kościoła powszechnego, jak np.: o św. Janie Chrzcicielu czy Apostołach. W drugiej połowie XIX w. w całym Kościele zaznaczył się powolny ale stały wzrost kultu św. Józefa. Papież Pius IX (8 XII 1870) ogłosił św. Józefa Patronem Kościoła Powszechnego²³. W śpiewnikach warmińskich wyraźnie widać ten nurt. Zawierały one 6 pieśni o św. Józefie. Wśród nich w OŚH, s. 91 była znana pieśń o św. Józefie w Obrazie Kolegiaty Kaliskiej — głównym ośrodku kultu św. Józefa w Polsce²⁴.

Rozwijał się też na nowo kult św. Katarzyny i św. Barbary²⁵. Uwidoczniło to zostało w pieśni *Ciebie wielbimy święta Katarzyno* Z. III, s. 275, Z. IV, s. 224, Z. V–VI, s. 150, MJK, s. 72 oraz w trzech pieśniach o św. Barbarze: *Barbaro święta, patronko konania* w Z. II, s. 305, *Pozdrawiam Cię Panno święta* w OŚH, s. 105 i *Barbaro święta, perło Jezusowa* w OŚH, s. 103, Z. II, s. 306, Z. III, s. 274, Z. V, s. 149, Z. VI, s. 149, MJK, s. 72, KKB, s. 96.

²³ F. Bracha, Kult świętego Józefa w Polsce, w: F. Filias, Święty Józef człowiek Jezusowi najbliższy, Kraków 1981, s. 327.

²⁴ Tamże, s. 328.

²⁵ A. Rogalski, Kościół katolicki na Warmii i Mazurach, Warszawa 1956, s. 354.

Ks. Szadowski w śpiewniku w 1885 r. umieścił kilka nowych pieśni o świętych ze zbioru chełmińskiego. W następnych wydaniach warmińskich jednak nie były wznawiane, co wskazywałoby, że pieśni te na Warmii się nie przyjęły i nie cieszyły się popularnością. Były to następujące pieśni: o bł. Andrzeju Boboli *Wzniesieź mu ołtarz* w Z. III, s. 259, o św. Jozafacie *Świętych cnót zbiorze* w Z. III, s. 269, o św. Pawle Apostole *Wśród trosków, nieszczęść kolei* w Z. III, s. 243, oraz o św. Cyrylu i Metodzie *Święci Cyrylu i Metody* w Z. III, s. 247²⁶.

Zmienna ilość zwrotek w tych samych pieśniach o świętych, wielokrotnie nie była przypadkowa. Księża opracowujący śpiewniki „odpolityczniali” polskie pieśni²⁷. Wszystkie teksty mówiące o Polsce jako państwie i inne elementy patriotyczne były skrupulatnie wymazywane²⁸. Stosowano dwa rodzaje zmian: albo wymieniano słowa albo w ogóle opuszczano daną zwrotkę. Bardzo jaskrawo widać te zmiany, jeśli się porówna pieśni z nieocenzurowanego OŚH z tymi samymi pieśniami w Z. II–VI, i KKB. I tak OŚH, s. 94 w pieśni „*Niech będzie Bóg nasz pochwalony w świętym Mikołaju*” w 6 zwrotce podawał:

*Ciebie Bóg obrał za Patrona wszelkiemu ludowi,
Wzywa cię i Polska Korona i mocno stanowi,
Morzem i lądem wielki Patronie.
Przybądź na pomoc Polskiej Koronie,
Święty Mikołaju. Amen.*

Natomiast Z. II, s. 305, Z. III, s. 260, Z. IV, s. 214, Z. V, s. 144, Z. VI, s. 144 podawały:

*Ciebie Bóg obrał za patrona wszelkiemu ludowi,
Wzywa cię każda świata strona, obcy i domowi
Abyś w ich sprawie, pomógł i laskawie,
Stawał w obronie wielki Patronie, Święty Mikołaju.*

W pieśni o św. Antonim „*Tryumfuj, niebo z gościa*” w OŚH, s. 95 tekst 9 zwrotki brzmiał:

*Włoskie krainy i przyległe Xsiężstwa,
Mają przez ciebie pokoy i zwycięztwa.
I nasza Polska o to suplikuje,
Patronem swoim gdy cię bydz znajduję.*

²⁶ W 1853 r. odbyła się kanonizacja polskiego jezuitę Andrzeja Boboli, a w 1867 r. miała miejsce kanonizacja o. Jozafata, Jana Kuncewicza bazylianina, arcybiskupa unickiego połockiego. Zob. J. K ł o c z k o w s k i, L. M u l l e r o w a, J. S k a r b e k, Zarys dziejów Kościoła katolickiego w Polsce, Kraków 1986, s. 428, 430.

²⁷ Problemy świadomości narodowej na Warmii są opisane w pracach: I. K r a u s e, jw., s. 22–29; J. J a s i ń s k i, Rozwój świadomości narodowej na Warmii w XIX w., w: Sprawozdania TN KUL, Lublin 1970, s. 28–30; W. W r z e s i ń s k i, Ruch polski na Warmii, Mazurach i Powiślu w latach 1920–1939, Poznań 1963, s. 9–11.

²⁸ Zob. J. O b ł a k, Stosunek niemieckich władz kościelnych, jw., s. 132.

W Z. II, s. 310 ta zwrotka jest opuszczona i cała pieśń liczy 9 zwrotek. Z. III, s. 264, Z. IV, s. 215, Z. V, s. 146, Z. VI, s. 146 oraz KKB, s. 100 ponownie zawierały 10 zwrotek, lecz druga część 9 zwrotki zmieniona — brzmiała:

*I nasza strona o to suplikuje,
Gdy cię gotowym Patronem znajduje.*

Pierwsza zwrotka pieśni o św. Janie Nepomucenie w OŚH, s. 96 miała następujące słowa:

*Ciebie chwalebny wiekuisty Panie,
Który nam cuda czynisz w Świętym Janie,
Zkąd go uznawa, jak Czeska Korona,
Tak też i Polska nasza za Patrona.*

W Z. II, s. 303 w czwartym wersecie tej zwrotki opuszczono wyraz „nasza” stąd tekst wyglądał *Tak też i Polska za swego Patrona*. Podobny tekst był również w Z. III, s. 257.

W pieśni *Kochany w Bogu wielce Rochu Święty* przekształceniom uległa 5 zwrotka. W OŚH, s. 97 było:

*Ponieważ Cię Bóg dał nam za Patrona,
W naszey więc Polszcze niech będzie obrona.
Z. II, s. 310 podawał:
Ponieważ cię Bóg nam dał za Patrona
W naszym więc kraju niech będzie obrona.*

Podobnie chełmińska wersja tej pieśni *Wielce kochany w Bogu Rochu* w Z. III, s. 270, Z. IV, s. 219, Z. V, s. 146, Z. VI, s. 146 nie miała „polskiego charakteru”. Bowiem drugi wiersz 5 zwrotki był: *Niech nas zawsze strzeże twa obrona*.

Różny charakter miały pieśni o św. Stanisławie biskupie i męczenniku, głównym patronie Polski²⁹. W OŚH, s. 100–102 pieśń *Stanisławie Polski nasz Patronie* jest prośbą o błogosławieństwo dla: *Kościola, spustoszonej ojczyzny, narodu polskiego, rządzących, senatu i wojska Korony Polskiej*. Z. II i KKB nie zawierały żadnej pieśni do św. Stanisława. Natomiast Z. III, s. 249, Z. IV, s. 208 w pieśni *Wielki przed Bogiem klejnocie w koronie* podawały opis męczeństwa i cudowne zrośnięcie się członków Świętego. Pieśń zakończona była ogólną prośbą o pokój, szczęście, zdrowie i pomnożenie majątku. Z. V i Z. VI, s. 139 miały ograniczony tekst pieśni do 7 zwrotek. Zaniechano dalszego opisu historii męczeństwa, jakie miało miejsce w Krakowie. Być może dlatego zrezygnowano, by nie podtrzymywać pragnienia zjednoczenia podzielonej Polski.

²⁹ H. Hoever, *Zywoty Świętych Pańskich na każdy dzień roku*. Według Kalendarza Rzymskiego, tłum. Z. Pniewski, Olsztyn 1985, s. 130–132.

IV. SUPLIKACJE I PIEŚNI POKUTNE

Incipity pieśni maryjnych	OŚH 1858	Z.II 1866	Z.III 1885	Z.IV 1900	Z.V 1914 Z.VI 1922	MJK 1924	KKB 1898
<i>Ach wszechmogący, dobrotliwy Panie</i>	–	7	7	7	–	–	–
<i>Boże, którego dobroć się unosi</i>	–	–	9	9	–	–	–
<i>Boże, który rządysz wszystkim</i>	–	+	+	+	+	†	–
<i>Boże w dobroci nigdy nieprzebrany</i>	11	6	6	6	6	+	6
<i>Czego się smucisz, duszo moja</i>	–	18	18	–	–	–	–
<i>Daj nam miły pokój Panie</i>	+	–	–	–	–	–	–
<i>Daj pokój Panie czasu życia naszego</i>	–	–	–	–	–	+	–
<i>Daj za dni naszych prosim Panie</i>	–	–	+	+	–	–	–
<i>Do Ciebie Panie pokornie wołamy</i>	4	4	4	4	4	+	4
<i>Jezu zraniony, na me duszne rany</i>	11	11	11	–	–	–	–
<i>Już źródło nieszczęść odkryte</i>	–	–	6	6	–	–	–
<i>Miałem Jezusa w sercu</i>	–	–	22	–	–	–	–
<i>Obrońco nasz na nas wejrzyj</i>	–	–	+†	+†	+†	+†	–
<i>Obróć oczy Twoje na to królestwo, Panie</i>	–	–	+	+	–	–	–
<i>Obróć na to królestwo, oczy Twoje Panie</i>	+	–	–	–	–	–	–
<i>Przed oczy Twoje Panie, winy nasze</i>	7	13	13+†	13+†	13+†	+	13
<i>Strasznego Majestatu Panie</i>	6	7	7	7	7	+	7
<i>Święty Boże, Święty mocny</i>	–	6	6	6	5	+	6
<i>Życie jak błogosławione, komu grzechy</i>	–	10	10	10	10	+	–

Boże w dobroci nigdy nieprzebrany była jedną z najbardziej popularnych pieśni pokutnych. Ta pieśń zawierająca akt skruchy w OŚH, s. 6 miała 11 zwrotek. W następnych wydaniach warmińskich podawano tylko 6 zwrotek. Zamieszczały ją w swoim repertuarze Z. II, s. 97, Z. III, s. 379, Z. IV, s. 311, Z. V, s. 218, Z. VI, s. 218, KKB, s. 163. Opracowanie podał Klatt w MJK, s. 125.

Pieśń pokutna *Do Ciebie Panie pokornie wołamy* (4 zw.) w OŚH, s. 31 określona była jako pieśń wzywająca Pana Boga o uśmierzenie powietrza. KKB, s. 161 podawał ją jako pieśń w każdym utrapieniu. Z. II, s. 83 miał ją w dziale suplikacji. W Z. III, s. 379 i w Z. IV, s. 311 określona została jako pieśń pokutna. W Z. V, s. 218 i Z. VI, s. 218 ogólnie była umieszczona w grupie pieśni przygodnych. Klatt w MJK, s. 125 zaliczył ją do suplikacji w czasie misji lub kłesk.

Pieśń pokutna ułożona przez papieża Urbana VIII *Przed oczy Twoje Panie, winy nasze składamy* była drukowana we wszystkich znanych nam śpiewnikach warmińskich. W OŚH, s. 5 określono ją jako pieśń w każdym utrapieniu i miała 7 zwrotek. W Z. II, s. 82 była pierwsza w dziale suplikacji i miała 13 zwrotek. W Z. III, s. 376, Z. IV, s. 310, Z. V, s. 217, Z. VI, s. 217 zaopatrzona była notką proponującą by po każdej strofie dodawać zwrotkę *Przepuść ludowi Twemu, któryś odkupił najdroższą Krwią Twoją*. Klatt w MJK, s. 125 podając melodię nie wspomniał o takiej możliwości, chociaż na s. 53 zamieścił tę suplikację *Przepuść Panie, przepuść ludowi Twemu*. Również o tego typu możliwości nie wspomniał ks. Barczewski w KKB, s. 156 przy podawaniu tekstu „pieśni w każdym utrapieniu”. Można więc przypuszczać, że praktyka przeplatania zwrotek suplikacji *Przed oczy Twoje Panie* śpiewem *Przepuść Panie, przepuść ludowi Twemu* nie była zjawiskiem powszechnym.

Kolejną pieśnią pokutną znaną we wszystkich drukach warmińskich była *Strasznego Majestatu Panie*. OŚH, s. 19 podawał 6 zwrotek, natomiast 7 pozostałe śpiewniki. W Z. II, s. 97 pieśń była w dziale suplikacji, Z. III, s. 380, Z. IV, s. 312, Z. V, s. 219, Z. VI, s. 219 była zaliczona do pieśni pokutnych, a w KKB, s. 162 określona jako „pieśń pokutującego grzesznika”. W MJK, s. 126 zaliczona została do suplikacji w czasie misji lub kłęk.

Znanym na Warmii śpiewem były suplikacje *Święty Boże, Święty mocny, Święty a nieśmiertelny*. Tylko OŚH nie miał w swym repertuarze. Z. II, s. 91, Z. III, s. 391, Z. IV, s. 315, KKB, s. 164 na końcu miały notatkę, że do istniejących wezwań można dołączyć dowolne wezwanie stosowne do aktualnych potrzeb. Z. V, s. 98 i Z. VI, s. 98 było tylko 5 wezwań, a ostatnie w nawiasie skierowane było do Maryi z prośbą o wstawiennictwo. Klatt suplikację umieścił przy nabożeństwie 40-godzinnym (MJK, s. 53).

Życie jak błogosławione, komu grzechy odpuszczone (10 zw.) podawały: Z. II, s. 100, Z. III, s. 386, Z. IV, s. 313, Z. V, s. 200, Z. VI, s. 220 i MJK, s. 126. Tylko w Z. II jest w dziale suplikacji, w pozostałych wydaniach znajduje się w grupie pieśni pokutnych.

Do mniej znanych pieśni pokutnych należy zaliczyć: *Czego się smucisz, duszo moja* (18 zw.) w Z. II, s. 253 i Z. III, s. 381, *Jezu zraniony, na me duszne rany* (11 zw.) w OŚH, s. 15, Z. II, s. 252, Z. III, s. 382, *Miałem Jezusa w sercu* (22 zw.) w Z. III, s. 383.

Liczne nieszczęścia nawiedzające tereny diecezji warmińskiej, jak zarazy, wojny, nadmierne opady deszczu lub jego brak powodujące głód — to wszystko znalazło odbicie w szczegółowym przeznaczeniu suplikacji. W czasie morowego powietrza i chorób śpiewano *Ach wszechmogący, dobrotliwy Panie* (7 zw.)³⁰, w czasie wojny *Już źródło nieszczęść odkryte* (6 zw.)³¹.

Śpiewniki warmińskie zawierały modlitwy o pokój. W Z. II, s. 90 była pieśń *Daj nam miły pokój Panie*, która w MJK, s. 128 była w innej wersji *Daj pokój Panie czasu życia naszego*. W Z. III, s. 396 i w Z. IV, s. 319 była pieśń *Daj za dni naszych*

³⁰ Tę pieśń podawały: Z. II, s. 96, Z. III, s. 394, Z. IV, s. 318. Oprócz tego Z. II, s. 95 w suplikacjach w czasie chorób i nieszczęść umieścił omówione przez nas pieśni maryjne: *Gwiazdo morza! któraś Pana, Witaj święta i poczęta niepokalanie*.

³¹ Tę pieśń zawierały: Z. III, s. 395 i Z. IV, s. 319.

prosim Panie. Znany też był łaciński śpiew *Defensor noster aspice*, który w polskim tłumaczeniu brzmiał *Obróć nas na nas wejrzyj*. Wersję łacińską i polską razem podały: Z. III s. 396, Z. IV, s. 320, Z. V, s. 97, Z. VI, s. 97. W MJK, s. 51 podano tylko wersję łacińską.

Z łacińskiego *Fiant Domine* pochodząca prośba o pokój *Obróć oczy Twoje na to królestwo, Panie!* była drukowana w Z. III, s. 396 i Z. IV, s. 320. W OŚH, s. 126 jest inne tłumaczenie *Obróć na to królestwo, oczy Twoje Panie*. Z. II, s. 90 jako modlitwę o pokój proponował też eucharystyczną pieśń *Witam Cię, witam, przენajświętsze Ciało*.

W warmińskich śpiewnikach były prośby o błogosławieństwo króla i kraju: *Boże, którego dobroć się unosi* (9 zw.) w Z. III, s. 396 i Z. IV, s. 320 oraz druga *Boże, który rządzisz wszystkim*, będąca tłumaczeniem łacińskiego *Deus, qui gubernas omnia*. Ten drugi śpiew podawały Z. II, s. 244, Z. III, s. 397, Z. IV, s. 321, Z. V, s. 97, Z. VI, s. 97. W MJK, s. 52 był opracowany muzycznie tylko tekst łaciński.

V. PIEŚNI O DOBRE URODZAJE

Incipy pieśni maryjnych	OŚH 1858	Z.II 1866	Z.III 1885	Z.IV 1900	Z.V 1914 Z.VI 1922	MJK 1924	KKB 1898
<i>Boże Abramów, wiekuisty Panie</i>	–	9	9	9	9	+	–
<i>Boże, królu wszechmogący</i>	–	17	–	–	–	–	–
<i>Boże Stwórco wszechmogcy</i>	–	–	6	6	6	–	–
<i>Ciebie, Boże lud Twój wzywa</i>	–	–	2	2	–	–	–
<i>Dokądże Panie oblicza Twojego</i>	–	10	–	–	–	–	–
<i>Królu nieba wysokiego</i>	–	3	3	3	–	–	–
<i>Panie i Królu Abraamów Boże</i>	+	–	–	–	–	–	–
<i>Panie i królu nasz! Boże Abrahamów</i>	–	+	+	+	+	+	–

W warmińskich drukach było 7 pieśni, w których proszono Boga o dobre urodzaje. Dwie z nich mogły być śpiewane w różnych okolicznościach, a więc o urodzaj, o deszcz lub pogodę. Były to: *Królu nieba wysokiego* (3 zw.) w Z. II, s. 87, Z. III, s. 392, Z. IV, s. 315 oraz druga *Panie i królu nasz! Boże Abrahamów* w Z. II, s. 87, Z. III, s. 392, Z. IV, s. 316, Z. V, s. 221, Z. VI, s. 221 i MJK, s. 127. W OŚH, s. 127 była w wersji *Panie i Królu Abramów Boże*.

Aby uprosić deszcz w czasie suszy śpiewano 3 pieśni. Najczęściej drukowaną była *Boże Abramów, wiekuisty Panie* (9 zw.) w Z. II, s. 93, Z. III, s. 392, Z. IV, s. 316, Z. V, s. 221, Z. VI, s. 221 i MJK, s. 127. W Z. II, s. 88 proponowano jeszcze

Dokądże Panie oblicza Twojego (10 zw.), a w Z. III, s. 392 i Z. IV, s. 316 *Ciebie, Boże lud Twój wzywa* (2 zw.).

W czasie nadmiernych opadów deszczu proszono Boga o pogodę. W Z. II, s. 89 zamieszczono pieśń *Boże, królu wszechmogący* (17 zw.). Zastąpiono ją w Z. III, s. 393, Z. IV, s. 317, Z. V, s. 222, i Z. VI, s. 222 krótszą, bo 6-zwrotkową pieśnią *Boże Stwórczo wszechmogący*. Klatt w MJK, s. 127 dał tylko odsyłacz, w którym poleca śpiewać ją na melodię pieśni na dni krzyżowe *Wielki Boże, patrząc z góry*.

VI. PIEŚNI W KAŻDYM UTRAPIENIU

Pięć pieśni w każdy utrapieniu nie było wznawianych w drukach XX-wiecznych. Były to: *Będę cierpiał, bom zasłużył* (6 zw.) w Z. II, s. 318, Z. III, s. 390, Z. IV, s. 314³², *Któż mię pocieszy w biedzie i frasunku* (5 zw.) w Z. II, s. 86, *Obrońco uciśnionych, Boże litościwy* (12 zw.) w Z. III, s. 387, *Przyjdzie Panie zaginać, ratunku potrzeba* (14 zw.) w Z. II, s. 85 i Z. III, s. 389 oraz *Ufam w Bogu w nieszczęściu mem* (12 zw.) w Z. II, s. 85 i Z. III, s. 390.

VII. PIEŚNI NA POSZCZEGÓLNE PORY DNIA

Wśród pieśni na poszczególne pory dnia najbardziej popularna była 4-zwrotkowa pieśń, *Kiedy ranne wstają zorze*. Podawały ją Z. II, s. 1, Z. III, s. 359, Z. IV, s. 299, Z. V, s. 206, MJK, s. 123 i KKB, s. 20. Na tę samą melodię śpiewano wieczorem *Wszystkie nasze dzienne sprawy* (3 zw.). Tekst posiadały Z. II, s. 328, Z. III, s. 361, Z. IV, s. 302, Z. V, s. 207, Z. VI, s. 207. W Z. III, s. 359 i Z. IV, s. 299 proponowano śpiew *Skoro ze snu wstaję z rana* (21 zw.). Trzecią pieśnią poranną była *Ojcze nasz! Ci śpiewamy* (6 zw.). Tekst zawierały Z. II, s. 4, Z. III, s. 360, Z. IV, s. 301, Z. V, s. 207, Z. VI, s. 207. Klatt nie podał osobnej melodii, lecz w MJK, s. 123 w odsyłaczu polecił śpiewać ją na melodię introitu mszy żałobnej *Boże i Ojcze łaskawy*. W Z. II, s. 2–5 były jeszcze trzy pieśni poranne *Tobie chwała, uwielbienie* (9 zw.), *Ku służbie twojej Boże* (10 zw.) i *Przyjmij mego serca dzięki*.

Podczas pracy na polu była przewidziana pieśń *Boże z Twoich rąk żyjemy* (4 zw.). Zamieszczały ją w swoim repertuarze Z. II, s. 323, Z. III, s. 361, Z. IV, s. 301.

Na zakończenie dnia w śpiewnikach proponowano dalsze dwie pieśni: *Teraz po robocie według twego zrzędzenia* (12 zw.) w Z. II, s. 326 oraz *Gdy już słońce na zachodzie* w Z. III, s. 362.

VIII. PIEŚNI O OPATRZNOŚCI BOŻEJ

W Bartągu odpust Opatrzności Bożej przypadał na XIV niedzielę zwykłą. Na uroczystości bardzo licznie szli wierni z różnych miejscowości. Pielgrzymki, podczas których modlono się były różnie nazywane: *łosiery, kompanje, ofiary*. Ks.

³² W Z. IV tę pieśń zaliczono do śpiewów pokutnych.

Barczewski w swej książce napisał, że wtedy śpiewano dziękczynną pieśń za dobre żniwa *Opatrzności Boga mego*³³.

Porządek takiej pielgrzymki dla nawiedzających miejsca był stały. Przy wprowadzaniu ofiary, klęcząc przed ołtarzem śpiewano inwokację:

V. Wejrzyj Boże na to nasze zgromadzenie.

R. A daj nam w drodze Twoje wspomnienie.

V. Niech będzie z nas chwała Tobie Bogu naszemu.

R. Ojcu, Synowi i Duchowi Świętemu.

Potem następował 2-zwrotkowy hymn, *Gdy z Opatrzności Twojej złożyłm się na ofiary*. Inwokację i hymn jednakowo podawały śpiewniki Z. II, s. 329, Z. III, s. 399, Z. IV, s. 322, Z. V, s. 223, Z. VI, s. 223 i MKJ, s. 128. Pieśń przy wychodzeniu *Już się podnosim, już w drogę idziemy* w Z. II–IV liczyła 42 zwrotki, w wydaniach późniejszych Z. V–VI ograniczono tekst do dziesięciu. W Z. III s. 403 jako kolejną proponowano pieśń maryjną *Bądź Królowa pozdrowiona*, a następnie mogły być śpiewane pieśni przygodne i rozmaite z działu piątego i szóstego tego wydania. Na zakończenie nabożeństwa w Z. II, s. 334 były dwie pieśni *Chwała bądź Bogu w Trójcy jedynemu* (3 zw.) i prośba do Boga *Sędzio na grzesznych surowy* (9 zw.). Wydaje się jednak, że zakończenie ofiary nie było ściśle określone, gdyż pozostałe śpiewniki nie mają nawet pouczenia, jak należy zakończyć. Prawdopodobnie bezpośrednio po przyjsciu do sanktuarium włączano się do wspólnych obrzędów³⁴.

W śpiewnikach warmińskich było 11 pieśni o Opatrzności Bożej.

Incipyty pieśni maryjnych	OŚH 1858	Z.II 1866	Z.III 1885	Z.IV 1900	Z.V 1914 Z.VI 1922	MJK 1924	KKB 1898
<i>Ach nieskończony Boże w twej</i>	9	–	–	–	–	–	–
<i>Ach nieskończony litościwy Boże</i>	–	24	24	–	24	+	—
<i>Chwalcie niebieskie i ziemskie języki</i>	19	–	–	–	–	–	–
<i>Kto się w opiekę odda Panu swemu</i>	9	9	9	9	9	+	9
<i>Niech się ze mną co chce stanie</i>	26	–	–	–	–	–	–
<i>Opatrzmemu Bogu wszędzie</i>	–	–	2	2	–	–	–
<i>Opatrzność twoja, opatrzny Panie</i>	–	7	7	–	–	–	–
<i>Przed Twym tronem stawam Panie</i>	–	12	–	–	–	–	–
<i>Szczęśliwy, kogo Opatrzność Boska</i>	15	15	15	15	15	+	–
<i>Wszechmocna mego opatrzności Boga</i>	16	16	16	16	16	+	16
<i>Wszechmocny Panie, wiekuisty Boże</i>	–	6	6	–	–	–	–

³³ W. Barczewski, *Kiermaszy na Warmji*, Olsztyn 1923, s. 26–28.

³⁴ Tamże, s. 27.

Najpopularniejszą pieśnią o Opatrzności Bożej była, *Kto się w opiekę odda Panu swemu* (9 zw.). Drukowano ją w OŚH, s. 27, Z. II, s. 101, Z. III, s. 362, Z. IV, s. 302, Z. V, s. 208, Z. VI, s. 208, MJK, s. 123 i KKB, s. 157.

Drugą popularną pieśnią o Opatrzności Boskiej była *Szczęśliwy, kogo Opatrzność Boska* (15 zw.). Zawierały ją OŚH, s. 25, Z. II, s. 104, Z. III, s. 363, Z. IV, s. 303, Z. V, s. 209, Z. VI, s. 209 i MJK, s. 123.

We wszystkich omawianych śpiewnikach była drukowana pieśń *Wszchemocna mego opatrności Boga* (16 zw.) w OŚH, s. 23, Z. II, s. 102, Z. III, s. 365, Z. IV, s. 305, Z. V, s. 212, Z. VI, s. 212, MJK, s. 124 i KKB, s. 159.

Pieśń *Ach nieskończony litościwy Boże* (24 zw.) była w Z. II, s. 108, Z. III, s. 366, Z. V, s. 210, Z. VI, s. 210 oraz MJK, s. 123. Pomijały ją Z. IV i KKB.

Pozostałe pieśni nie były tak popularne. Były drukowane w jednym lub dwóch śpiewnikach. Były to: *Ach nieskończony Boże w twej szczodrocie* (9 zw.) w Z. II, s. 103, *Chwalcie niebieskie i ziemskie języki* (19 zw.) w Z. II, s. 106, *Niech się ze mną co chce stanie* (26 zw.) w Z. II, s. 110, *Opatrznemu Bogu wszędzie* (2 zw.) w Z. III, s. 398 i Z. IV, s. 322³⁵, *Opatrzność twoja, opatrzny Panie* (7 zw.) w Z. II, s. 105 i Z. III, s. 369³⁶, *Przed Twym tronem stawam Panie* (12 zw.) w Z. II, s. 107, *Wszchemocny Panie, wiekuisty Boże* (6 zw.) w Z. II, s. 316 i Z. III, s. 369.

IX. PIEŚNI ROZMAITE I KATECHIZMOWE

Spośród rozmaitych pieśni znane były: *Będę Cię wielbił, mój Panie* (10 zw.) w OŚH, s. 21, Z. III, s. 371, Z. IV, s. 306, Z. V, s. 214, Z. VI, s. 214 i MJK, s. 124, pieśń katechizmowa *Trójca Bóg Ojciec, Bóg Syn, Bóg Duch Święty* (22 zw.) w OŚH, s. 3, Z. II, s. 226, Z. III, s. 128 i KKB, s. 164, na melodię tej pieśni śpiewano także *Wierzę, że Bóg jest i że sprawiedliwy* (23 zw.) w OŚH, s. 10 i Z. III s. 130. Znane też były pieśni o cnotach teologicznych: o wierze *Ojców naszych Boże stary* (5 zw.) w Z. II, s. 317 i Z. III, s. 372, o nadziei *Wszystka moja nadzieja* (4 zw.) w Z. III, s. 373 i o miłości *Boże kocham Cię* (15 zw.) w OŚH, s. 7, Z. II, s. 139, Z. III, s. 373, Z. IV, s. 307, Z. V, s. 215, Z. VI, s. 215, MJK, s. 124. Tylko raz była wydrukowana pieśń *Czego chcesz od nas Panie* (7 zw.) w Z. III, s. 370. Określono ją jako pieśń o dobroci Boga.

Pieśń o powinnościach chrześcijańskich *We dnie i w nocy Bóg nade mną czuje* (6 zw.) śpiewano na melodię pieśni *Zbliżam się k'tobie*. Również tylko w Z. II, s. 320–321 były drukowane pieśni: *Ojcze nasz: Ojcze modlim się do ciebie* (8 zw.) i *Zdrowaś Marya: Witaj także w pobożności* (4 zw.) oraz o marności świata (s. 326) *Życie nie miłe, a serce troskliwe* (6 zw.).

³⁵ W śpiewnikach pieśń określono jako dziękczynną za dobre żniwa.

³⁶ Z. II zawiera notkę, że pieśń tę należy wykonywać na melodię pieśni eucharystycznej *Twoja cześć chwalebna*.

X. PIEŚNI ŚLUBNE

Obrzędowi zawarcia sakramentu małżeństwa towarzyszyły śpiewy³⁷. Śpiewniki Z. II, s. 49, Z. III, s. 404, Z. IV, s. 327, Z. V, s. 225, Z. VI, s. 225 zawierały pieśni na te uroczystości. Przed ślubem wykonywano hymn do Ducha Świętego *Veni Creator Spiritus*. W odsyłaczu w śpiewnikach Z. III–VI proponowano też polską pieśń *Oto Boże serc tych dwoje* (3 zw.). Tekst podawały Z. II–VI. W MJK, s. 128 jest tylko odsyłacz, który informuje, że pieśń tę śpiewano na melodię eucharystycznej pieśni *Idzie, idzie Bóg prawdziwy*. Podczas ślubu Z. II, s. 50 proponował 21-zwrotkową pieśń *Tak jak na początku, końca nieznający*. Po ślubie mogła być śpiewana pieśń *Amen! Amen! niech zawoła* (4 zw.) w Z. II, s. 50, Z. III, s. 404 i Z. IV, s. 328. Drugą pieśnią była *Bogu Ojcu i Synowi i równemu Im Duchowi* (2 zw.). Zawierały ją w swoim repertuarze Z. II–VI. Nie miała jednak swojej melodii. Śpiewano ją na melodię pieśni na Boże Narodzenie *Śpiewajmy Panu z weselem*.

XI. PIEŚNI POGRZEBOWE

O wiele bardziej bogaty był repertuar śpiewów pogrzebowych. W śpiewnikach warmińskich rozróżnia się śpiewy za zmarłych na dwie grupy: śpiewy ściśle związane z obrzędem pogrzebowym i pieśni za zmarłych wykonywane w innym czasie (np. w dzień zaduszny) lub poza liturgią. W obrzędzie pogrzebowym wyróżniano 5 grup związanych z kolejnymi etapami pogrzebu: w domu zmarłego, przy eksportacji do kościoła, w kościele, w drodze na cmentarz, nad grobem. W domu zmarłego śpiewano psalm 129 w języku łacińskim *De profundis clamavi ad Te Domine*. Tekst łaciński podawały Z. III, s. 429, Z. IV, s. 339, Z. V, s. 233, Z. VI, s. 233 i melodię MJK, s. 110³⁸. Obok tego był tekst polski Ps 129, lecz w różnych tłumaczeniach.

W Z. II, s. 55 *Z głębi mojego serca głos wydany* i drugie tłumaczenie w tymże zbiorze *Z głębi do Ciebie wołałem Panie* (Z. II, s. 251). Również w KKB były dwie wersje psalmu *Z głębokości wołałem ku Tobie Panie* (s. 107) i *Z głębokości ja wołam* (s. 177). W Z. III, s. 429, Z. IV, s. 339, Z. V, s. 233 i Z. VI, s. 233 polskie tłumaczenie rozpoczynało się od słów *Z głębokości wołałem ku Tobie Panie*. Oprócz tego w śpiewnikach proponowano następujące pieśni przy pogrzebie dorosłego: *Jezu Chryste, Boże w ciele* (5 zw.) w Z. II, s. 59, Z. III, s. 427, Z. IV, s. 337, Z. V, s. 232, Z. VI, s. 232 i MJK, s. 131: *Ty, któryś gorzko na krzyżu umierał* (5 zw.) w Z. II, s. 206, Z. III s. 427, Z. IV, s. 91; *Znika czas życia mego* (7 zw.) w Z. II, s. 53, Z. III, s. 428 i Z. IV, s. 338.

Przy pogrzebie młodzieńca lub panny w Z. III, s. 429 podano pieśń *Obacz tu każdy człowiecze* (7 zw.).

W domu przy pogrzebie małych dzieci obowiązywał inny charakter śpiewów: w Z. II, s. 58 *Łzami się gorzkimi rodzice karmimy* (4 zw.); w Z. III, s. 440, Z. IV,

³⁷ W 1927 r. w Polsce wyszedł nowy rytuał sakramentu małżeństwa. Omawiane przez nas śpiewy dotyczyły obrzędów ujednoczonych dla całej Polski w Rytuale Piotrkowskim z 1631 r. Zob. T. S i n k a, jw., s. 265–266.

³⁸ W MJK psalm 129 występuje jako część mszy pogrzebowej *Boże i Ojczy taskawy*.

s. 350, Z. V, s. 244, Z. VI, s. 244, KKB, s. 174 i MJK, s. 133 *Jeszcze jest małe dziecię* (6 zw.); w Z. IV, s. 351, Z. V, s. 245, Z. VI, s. 245, KKB, s. 108 i MJK, s. 133 *Rychło ze świata zebrane dziecię* (5 zw.) oraz dwie mniej popularne pieśni *Żegnaj was mili rodzice* (5 zw.) w Z. III, s. 442 i Z. IV, s. 352 oraz *Opuszczam matkę, ojca mego* (5 zw.) w Z. III, s. 441.

Przy eksportacji śpiewano *Exultabunt Domino ossa humiliata*. Śpiew ten z tłumaczeniem polskim był tylko w Z. III, s. 430. Ps 50 *Miserere mei Deus* w języku łacińskim miały Z. III, s. 431, Z. IV, s. 341, Z. V, s. 234, Z. VI, s. 234 i KKB, s. 138. Polskie tłumaczenie *Zmiłuj się nade mną Boże* podawały Z. II, s. 52, Z. III, s. 377, Z. IV, s. 341, Z. V i Z. VI, s. 234. Drugą wersję tegoż psalmu *Boże w miłosierdziu Swojem nieprzebrany* miały Z. II, s. 247 i Z. III, s. 431. W MJK, s. 131 był tylko odsyłacz do graduła krakowskiego, podobnie jak przy wszystkich innych psalmach pogrzebowych.

W drodze do kościoła śpiewano Ps 112 *Laudate pueri Dominum* lub polskie tłumaczenie *Chwalcie o dziatki najwyższego Pana* Z. II, s. 442, Z. IV, s. 353, Z. V i Z. VI, s. 245; Ps 118 *Beati immaculati in via* z polskim tekstem *Szczęśliwi, których czysta wiedzie droga* w Z. III, s. 444; a podczas eksporty do grobu Ps 148 *Laudate Dominum de coelis — Mieszkańcy nieba wychwalajcie Pana* w Z. III, s. 444, Z. IV, s. 354, Z. V i Z. VI, s. 249.

Przy pogrzebie dzieci w Z. V, s. 247 i Z. VI, s. 247 podany był Ps 23 *Domini est terra et plenitudo ejus* i polski tekst *Pańska jest ziemia i napętnienie jej*.

Łacińskie śpiewy i ich tłumaczenie w języku polskim wykonywane w kościele podczas pogrzebu podawały tylko Z. III, s. 432–435, Z. IV, s. 343–345, Z. V i Z. VI, s. 237–240. Były to: *Subvenite, Sancti Dei, Przybądźcie, święci Boscy, Libera me Domine, Wybaw mię, o Panie od śmierci, In paradysum deducant te Angeli, Do raju niechaj ci towarzyszą Aniołowie, Ego sum resurrectio, Jam jest zmartwychwstanie*. W tych samych śpiewnikach podany jest też kantyk śpiewany przy wychodzeniu z kościoła *Benedictus Dominus* z polskim przekładem *Błogosławiony Pan Bóg Izraelski*. Nad grobem śpiewano łacińską antyfonę *Salve Regina*³⁹. Jej tekst był w Z. III–VI i MJK. Polskie tłumaczenie *Witaj Królowa! Matko miłosierdzia* podawały Z. II, s. 38, Z. III s. 438, Z. IV, s. 349, Z. V i Z. VI, s. 243 oraz KKB, s.146. Ponadto w śpiewnikach warmińskich drukowano inne pieśni śpiewane nad grobem: *Witaj Królowo nieba i Matko litości* (8 zw.) w Z. II, s. 38, Z. III, s. 438, Z. IV, s. 349, Z. V i Z. VI s. 243 oraz KKB, s. 146. Ponadto w śpiewnikach warmińskich drukowano inne pieśni nad grobem: *Witaj Królowo nieba i Matko litości* (8 zw.) w Z. II, s. 54, Z. III, s. 438, Z. IV, s. 349, Z. V, s. 243, Z. VI, s. 243, MJK, s. 132 i KKB, s. 145; *Zmarły człowiecze z tobą się żegnamy* (4 zw.) w Z. II, s. 55, Z. III, s. 439, Z. IV, s. 350, Z. V, i Z. VI, s. 231 oraz MJK, s. 130; *Śpijże już po twoim boju* (5 zw.) w Z. III, s. 440, Z. V, s. 232, Z. VI, s. 232, KKB, s. 177 i MJK, s. 130.

W dzień zaduszny podczas procesji na cmentarzu śpiewano hymn Dzień on dzień sądu Pańskiego. W procesji było pięć stacji i dlatego hymn był podzielony na 5 części. W Z. II s. 59 była drukowana inna wersja niż pozostałych śpiewnikach

³⁹ Przy pogrzebie dzieci Klatt proponował śpiewać *Ave maris stella*, a z powrotem: Kantyk trzech pacholąt *Benedicite*. Nie podał jednak melodii i tekstów, lecz odesłał do rytuałów rzymskiego i warmińskiego. Zob. MJK, s. 133.

warmińskich. Cały hymn liczył 20 zwrotek podzielonych 5+4+4+4+3. Części przeplatano śpiewem *Dobry Jezu, a nasz Panie! Daj im wieczne spoczywanie*. Nieco inaczej podawały Z. III, s. 288, Z. IV, s. 237, Z. V, s. 227, Z. VI, s. 227 i MJK, s. 129. Była tam krótsza wersja 18 zwrotkowa (3+4+4+3+4). Na koniec śpiewano *Witaj Królowa nieba i Matko litości*.

Spśród pieśni za zmarłych bardzo popularnych w diecezji warmińskiej była pieśń *Przez czyścowe upalenia* (6 zw.). W swoim repertuarze miały ją: OŚH, s. 85⁴⁰, Z. II, s. 281, Z. III, s. 285, Z. IV, s. 235, Z. V i Z. VI, s. 227, KKB, s. 86 oraz MJK, s. 129.

Mniej znane pieśni za zmarłych to: *Jezu w Ogrójcu mdlejący* (11 zw.) drukowana w Z. II, s. 186, Z. III, s. 284, Z. IV, s. 234, Z. V, s. 226, Z. VI, s. 226 i MJK, s. 129; *Ach Ojciec pełen litości* (7 zw.) w Z. II, s. 56, Z. III, s. 287, *Bądź mi litośny, Boże nieskończony* (13 zw.) w Z. II, s. 57⁴¹, *Panie Jezu Tyś Człowiek i Bóg* (4 zw.) w KKB, s. 109, *Moje z wami rozstanie* w KKB, s. 175⁴², *Ściśnionym sercem w ciężkiej żałości* (3 zw.) w Z. II, s. 58 oraz *Węzień w czyściu zatrzymany* (15 zw.) w Z. III, s. 285 i Z. IV s. 235.

XII. PIEŚNI O RZECZACH OSTATECZNYCH

W Z. III i Z. IV było 15 pieśni o rzeczach ostatecznych: *Zegar bije, wspomnij na ostatnie rzeczy* (23 zw.) w Z. III, s. 405; o śmierci *Ach mój smutku, ma żałości* (23 zw.) w Z. III, s. 413, *Jest zdrada na świecie* (52 zw.) w Z. III, s. 408, *Lecą latami, jakby skrzydłami* (9 zw.) w Z. III, s. 406 i Z. IV, s. 328, *Niech monarchowie miasta swe budują* (8 zw.) w Z. III, s. 407, Z. IV, s. 329, *Widzim, że ludzie pewnego nie mają* (14 zw.) w Z. III, s. 412, Z. IV, s. 330, *Żegnaj cię mój świecie wesoty* (11 zw.) w Z. III, s. 415, Z. IV, s. 331; O sędzie ostatecznym *Nie próżność Boga grzesznika znieważał* (10 zw.) w Z. III, s. 419, Z. IV, s. 332, *Posłuchajcie proszę pilnie* (22 zw.) w Z. III, s. 420, *Raczej posłuchać tej sprawy* (25 zw.) w Z. III, s. 420; O Niebie *O pożądane niebieskie pokoje* (11 zw.) w Z. III, s. 421, Z. IV, s. 334; O piekle *Słuchaj grzeszniku, nakłoń ucha twego* (11 zw.) w Z. III, s. 422, Z. IV, s. 335; O wieczności *Brzmi w sercu trwoga, myślę i truchleję* (11 zw.) w Z. III, s. 424, Z. IV, s. 336, *O przepaścista, długa wieczności* (16 zw.) w Z. III, s. 425. Ponadto omawiając katalog pieśni o rzeczach ostatecznych należy dodać ze Z. II, s. 325 *Lecą latami, jakby skrzydłami* (8 zw.), *Niech monarchowie miasta swe budują* (8 zw.)⁴³ oraz Spór diabła z Aniołem o duszę grzesznika *Jużeś zginiony, już potępiony* (18 zw.) Z. II, s. 323. Jedyłą pieśnią mówiącą o wieczności w KKB jest *Co bardziej serce przeraża* (s. 194)⁴⁴.

⁴⁰ W OŚH określono ją jako *Pieśń do N.M. Panny za Dusze w Czyściu będące*. Poza tym jednym wyjątkiem w OŚH nie ma śpiewów i pieśni za zmarłych.

⁴¹ Według wskazówki w Z. II pieśń tę śpiewano na melodię pieśni katechizmowej *Trójca Bóg Ojciec, Bóg Syn, Bóg Duch Święty*.

⁴² Nie można ustalić ilości zwrotek i ich treści z braku kartki w znanym nam egzemplarzu KKB.

⁴³ Obydwie pieśni były również w Z. III i Z. IV, o czym była już wyżej mowa.

⁴⁴ W KKB brakuje kartki i nie można ustalić całego tekstu tej pieśni.

Bogaty repertuar pieśni o rzeczach ostatecznych nie nadawał się do liturgii. Dlatego łatwo zrozumieć, czemu pieśni te były tylko w śpiewnikach XIX-wiecznych, a zaniechano ich druku w późniejszych zbiorach.

ZAKOŃCZENIE

Na Warmii przelomu XIX i XX wieku znano 64 pieśni ku czci Najświętszej Maryi Panny. Bogaty repertuar ulegał różnym zmianom. Tylko 4 pieśni były drukowane we wszystkich śpiewnikach: *O Gospodzie uwielbiona*, *Przez czyścowe upalenia*, *Serdeczna Matko* i *Witaj święta i poczęta*. Ponadto do najbardziej popularnych należały: *Witaj Pani my poddani*, *Witaj nieba i nad feba*, *Bądź Królowa pozdrowiona*, *O Marya, Matko Boga* i pieśń o Koronce NMP *Kto chce Pannie Maryi służyć*. Na ulubioną melodię pieśni *Anioł Gabryel w poselstwie przychodzi* Warmiacy wykonywali jeszcze inne pieśni. Podobnie rozpowszechnioną pieśń *Matko niebieskiego Pana* śpiewano na dwie melodie.

Największą popularnością cieszył się kult św. Anioła Stróża, co miało odzwierciedlenie w trzech pieśniach. Kult św. Archaniołów Gabriela, Michała i Rafała był raczej związany tylko z liturgią. Żadna z pieśni o aniołach nie była powszechnie popularna w diecezji tak, by podawały ją wszystkie śpiewniki. Charakterystyczne jest, że Z. III posiadał wszystkie znane w śpiewnikach warmińskich pieśni o św. Aniołach.

Bogaty warmińskich repertuar zawierał 39 pieśni o świętych. Znano pieśni o świętych Kościoła powszechnego, jak o lokalnych patronach, np. o św. Janie Chrzcicielu czy Apostołach. Poprzez 6 pieśni zaznaczył się wzrost kultu św. Józefa. Rozwijał się też kult św. Katarzyny i św. Barbary. Zmienna ilość zwrotek w tych samych pieśniach o świętych wielokrotnie była wynikiem „odpolityczniania” polskich pieśni. Wszystkie teksty mówiące o Polsce i inne elementy patriotyczne były wymazywane.

Dużą część repertuaru w śpiewnikach warmińskich stanowiły pieśni rozmaite i przygodne bezpośrednio związane z ludzką egzystencją. Tematyka tych pieśni była bardzo szeroka. Stąd nie zawsze te same pieśni były jednakowo grupowane w kolejnych drukach. Duże rozbieżności w działach pieśni przygodnych i rozmaitych wskazują, że różnorodność pieśni sprawiała kłopot także redaktorom śpiewników. Ogólnie można wyodrębnić następujące grupy pieśni: pokutne i suplikacje (18), pieśni o dobre urodzaje (7), pieśni w każdym utrapieniu (5), pieśni na poszczególne pory dnia i pieśni związane z pracą na roli (10), pieśni o Opatrzności Bożej (11), pieśni katechizmowe (11), śpiewy związane z obrzędami jak ślub (6) i pogrzeb (43) oraz o rzeczach ostatecznych (15).

Bogata ilość śpiewów pogrzebowych w dużej mierze była wynikiem wielu różnych tłumaczeń psalmów i śpiewów z języka łacińskiego.

AUS DEM 19. UND 20. JAHRHUNDERT STAMMENDE
UND IN DEN POLNISCHEN KATOLISCHEN GESANGBÜCHERN
GEDRUCKTE GESÄNGE ZUR BEREHRUNG DER HEILIGEN UND LIEDER
FÜR VERSCHIEDENE ANLÄSSE FÜR DAS BISTUM ERMELAND

ZUSAMMENFASSUNG

Die ermländischen Gesangbücher enthalten insgesamt 64 Marienlieder. Die große Mannigfaltigkeit dieser Lieder läßt uns annehmen, daß noch andere Marienlieder gesungen wurden. Nur vier Lieder wiederholen sich in allen Gesangbüchern: *O Gospodzie uwielbiona*, *Przez czyścowe upalenia*, *Serdeczna Matko* und *Witaj święta i poczęta*. Bekannt war auch das Lied *Boga Rodzica, Dziewica*.

In den ermländischen Gesangbüchern gab es nur acht Engellieder. Die Zahl der Heiligenlieder war dagegen viel größer. Das Repertoire umfaßte 39 Lieder dieser Art.

Einen großen Teil der hier behandelten Gesangbücher bildeten Lieder für verschiedene Anlässe. Im allgemeinen lassen sich folgende Liedergruppen unterscheiden: Bußlieder, Supplikationen, Lieder in jeder Sorge, Lieder für die einzelnen Tageszeiten, Lieder bei Feldarbeiten, Lieder zur göttlichen Vorsehung, Katechismuslieder, Trauungs- und Begrabnislieder.